

Dr Zorica Mršević

(trans)Žena u muškom zatvoru

Zatvori su shodno svojoj istorijskoj organizaciji ustanove striktno podeljene na posebne objekte za žene i posebne za muškarce: kao takvi oni predstavljaju rodno najpodeljenije institucije savremenog doba. Sve do poslednje dekade dvadesetog veka, podela zatvora po polu je bila najmanje osporavana zatvorska praksa/politika u svim geografskim regionima, od strane svih vlada, svih nivoa, zatvorskih institucija, kao i od same osuđeničke populacije. Shvatanja ljudskih prava i ljudskog dostojanstva se međutim vremenom razvija i danas je svuda otvoreno pitanje kako rešiti različite situacije (takođe različitih tipova) transrodnih osoba lišenih slobode. Te situacije mogu ići od očigledne kontradikcije između službene rodne pripadnosti i njihove spoljašnjosti, preko njihovog ispoljenog rodnog identiteta, što može da uključi i njihove tek kasnije ispoljene rodne aspiracije.

Činjenica je da se transrodna lica suočavaju sa povišenim nivoom nasilja i ugroženosti kada su u zatvoru, jer doživljavaju često maltretiranje i razne opasnosti u tom celom sistemu, češće od drugih osuđeničkih. Kada su u pitanju trans osobe, može se generalno konstatovati da sve vrste pritvorskih i zatvorskih institucija, sabirnih centara, imigracionih kampova, kažnjeničkih kolonija, popravnih domova za maloletna i mlađa punoletna lica i sl, predstavljaju ozbiljnu opasnost za njihove živote, ljudsko dostojanstvo, fizički i mentalni integritet i opštu dobrobit. To često znači svakodnevno ponižavanje, fizičko i seksualno zlostavljanje, uz stalno prisutan strah od odmazde ako upotrebe pravna sredstva za rešavanje problema sa nasiljem. Ovo je poznato zatvorskim upravama, koji zbog toga kao najčešću meru bezbednosti trans osoba primenjuju njihovu izolaciju ili neku vrstu zaštitne odvojenosti od drugih osuđenika. Zbog toga su mnoge transrodne osobe smeštene u samice ili neke slične izdvojene režime izdržavanja zatvorske kazne mesecima ili čak godinama, samo zbog svog rodnog identiteta. Osim što predstavlja psihičku torturu, ta izolacija umanjuje mogućnost pohađanja edukativnih i rehabilitacionih programa, komunikaciju sa drugim, neugrožavajućim osuđenicima, učestvovanje u zatvorskom radu, zarađivanje novca i pozitivnih poena korisnih za skraćivanje kazne ili njenu promenu u uslovni otpust.

Jedan intervjuisani, tipičan cisrodni¹ američki osuđenik² opisuje transrodne žene u zatvoru na način koji možda najbolje oslikava njihovu situaciju. Naime, na pitanje o transrodnim ženama rekao je da su tabu oni koji imaju AIDS, koje smatra prljavim, i da sa njima ne treba imati posla, ali da su drugi u redu. A onda opisuje sebe i sebi slične cisrodne muškarce u zatvoru: "Ok, ti si zatvoren, nemaš žene, a umoran si od upotrebe sopstvene ruke, pa se onda za promenu istreseš u njih. Oni su kao mesto za istovarivanje đubreta, jednostano tamo istreses onaj svoj teret. Ali mi dobro znamo da su oni muškarci. Treba samo da se ponašamo kao da su žene, ali naravno da znamo da su muškarci. Ma hajde, pa oni imaju sve ono što imaju mušarci. Ali ipak u njih možeš da istovariš svoj tovar". Na pitanje zašto transžene to dozvoljavaju, on je objasnio da one žele sve što žene inače žele, bezbednost, zaštitu, utehu, društvo, nekoga da bude fin sa njima i da vodi o njima računa. Ali one nisu sve

¹ Cisrodne osobe pripadaju muškom ili ženskom rodu, koji odgovara biološkom muškom ili ženskom polu.

² Vrlo maskulin, heteroseksualni, mišićav 49tgodišnji muškarac osuđen za trgovinu narkoticima.

iste. Ima takođe onih koje samo žele seks. Neke to stvarno baš vole. A druge to rade da bi dobile ono što sve žene žele.

Biti “devojka među muškarcima” svakako podrazumeva niži društveni status u zatvorskoj ustanovi za muškarce, u kojoj vlada hipermaskulina kultura koja “devojke” čini zauvek izloženim stalnom ponižavanju, uvek u marginalizovanoj poziciji u odnosu na druge osuđenike. Njih muški osuđenici nazivaju “namontiranim” ženama, dok one za sebe ističu da nisu “biološkinje”, odnosno, da nisu cisžene, pošto nisu rođene kao žene. Uprkos toga, transrodne žene u muškom zatvoru snažno izražavaju težnju da obezbede sebi položaj “pravih devojaka”, ili neke čak, “najboljih devojaka” koliko je to uopšte moguće u muškom zatvorskom ambijentu. Ta težnja se izražava u prihvatanju rodno stereotipnih praksi kao i prihvatanja muške dominacije, heteronormativnosti, klasnih i rasnih predrasuda koje široko dominiraju u muškoj zatvorskoj populaciji, kao i svakodnevno prihvatanje nejednakosti u kontekstu njihovog stalnog nastojanja da zadobiju poštovanje i afirmaciju kao žene.

Neke transrodne žene u zatvorima za muškarce čak navode da se osećaju mnogo ženstvenije od kada su u zatvoru nego pre na slobodi, iako nemaju mogućnosti upotrebe mnogih predmeta koje na slobodi inače tipično koriste, kao što je šminka, parfemi, perike, grudne proteze, ženska odeća, donji veš i sl. To upućuje da su muški zatvori ambijent koji ipak, ma koliko bizarno zvučalo, omogućuje da se bolje izraze kao žene kroz status “devojka među muškarcima” (“a girl among men”) tj. kroz intenzivirani osećaj sopstvene ženskosti.

Osobe koje su prošle hormonalno operativnu tranziciju, u situacijama lišenja slobode u Škotskoj i Engleskoj uglavnom su smešteni u skladu sa svojim novostečenim rodnom identitetom, bez obzira da li njihova lična dokumenta sadrže promenu ili ne. Problem svuda je zatvorski smeštaj transrodnih osuđenika koji su u toku procesa tranzicije, onih koji dakle, “imaju sve što imaju muškarci” a po svojoj spoljašnosti i rodnom identitetu su žene. Moguće je da budu smešteni u posebne zatvorske jedinice, zatvorska odeljenja (čaure) poznata kao “queerentine”, “gay tank”, “queen tank”, or “softie tank” za smeštaj ranjivih osuđenika kao što su ne samo GBT, već i starija lica, osobe sa invaliditetom, ali i informeri (cinkaroši) kao na primer u San Francisku gde se trans osuđenici odmah automatski razdvajaju od ostalih osuđenika. Ta praksa postoji i u Rikers Ajlendu, drugom po veličini zatvoru države Njujork, italijanskim muškim zatvorima Rebibija, Rimini, a odvojene ustanove Sollicciano i Pozzale u Toskani blizu Firence. Ali ideja da bi ustanova dizajnirana za transrodna osuđena lica na izdržavanju zatvorske kazne mogla da sledi logiku “getoizacije”, odnosno centralizovanog “okupljanja” svih transrodnih osuđenih lica na izdržavanju zatvorske kazne u jednu ustanovu se doživljava od mnogih kao alarmantna, kao kada bi npr. trebalo izdvojiti sve Afroamerikance u posebne ustanove ili Rome.

Ipak, smeštaj je tek početak, jer ostaju otvorena mnoga dalja pitanja tretmana transrodnih osuđenika, od kojih je najurgentnije pitanje nastavka započetog hormonskog tretmana. Otvoreno je i pitanje započinjanja tranzicije, hormonalno operativnog procesa rodnog prilagođavanja u zatvorskim uslovima, za sada omogućeno samo u Kaliforniji. Ali i pre rešavanja tih “velikih” pitanja vezanih za zatvorski tretman trans osuđenika, problemi su i one najbanalnije, svakodnevne procedure: pitanje zatvorske odeće, načina na koji se zatvorska službena lica obraćaju transrodnim osuđenicima na izdržavanju zatvorske kazne, i sl.

Zatvor se može smatrati mestom istorijski dizajniranim za kažnjenički smeštaj muškaraca, dok se sve “druge” osobe na izdržavanju zatvorske kazne smatraju “nezgodnim” izuzecima, najviše zbog svog malog broja koji onemogućava kvalitetnu organizaciju njihovog smeštaja, umanjuje njihovu vidljivost i mobilizaciju za zaštitu njihovih prava. Dok je druga polovina 20. veka bila u penološkom smislu označena nastojanjima da se osuđenim ženama koje čine konstantnih 3% zatvorske populacije omogući makar deo programa i

tretmanskih različitosti koje su na raspolaganju muškarcima, sada se pojavila jedna još malobrojnija kategorija, ali čije specifičnosti nikako ne smeju više da se ignorišu.

Diskusija o transrodnim licima lišenim slobode tek će da se razvija, pomalo podsećajući na diskusiju koja se vodi oko javnih toaleta: da li da se otvori treći toalet pored već postojećih muških i ženskih, ili da se postepeno ukidaju podeljeni i uvode rodno neutralni toaleti koji ukidaju rodnu binarnost? Teškoća pomirenja ovih različitih težnji i perspektiva dodatno je komplikovana razmatranjima od strane akademije i aktivizma koji svaki za sebe mogu da vide ekspanziju prava svih kao moguće zamagljivanje već osvojenih prostora, odnosno umanjivanje nečijih, već osvojenih prava. Što se transrodnih lica lišenih slobode, za sada se može reći samo to da gotovo svuda važi pravilo *tertium (genus) non datur*, treći (rod) ne postoji.